

«УКРАЇНЬСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)» ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ОСВІТНИЙ КОМПОНЕНТ У ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шульжук Наталія

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Рівненського державного гуманітарного університету

м. Рівне, Україна

Здатність спілкуватися державною мовою – одна із базових потреб члена соціуму й запорука його кар'єрного зростання. Тому в навчальних планах освітньо-професійних програм з-поміж обов'язкових компонентів циклу загальної підготовки передбачена навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спілкуванням)». Остання покликана не лише сформувати орфографічну й пунктуаційну грамотність здобувачів вищої освіти, а і їх комунікативно-прагматичні уміння і навички у професійному мовленні. Йдеться про здатність майбутніх фахівців комунікативно виправдано послуговуватись засобами мови в різних мовленнєвих ситуаціях з урахуванням їх параметрів та із дотриманням етикету ділового спілкування.

Ефективна мовна підготовка здобувачів вищої освіти – предмет наукових пошуків таких дослідників, як Л. Мацько, Л. Савенкова, О. Тищенко, В. Михайлюк, О. Христя, Н. Юрійчук, В. Юкало, С. Омельчук, І. Дроздова та ін. Нам імпонують міркування В. Юкала про те, що «володіння спеціальною мовою – вторинне явище, оскільки її носії спочатку мають бути носіями національної літературної мови» [11, с. 44]. Слушною вважаємо і тезу О. Христі щодо необхідності врахування визначальних для мовної ситуації в Україні чинників (міжмовні контакти, що призводять до змішування кодів; культурна деколонізація, у межах якої відбувається пошук нового мовного канону як одного із засобів утвердження національної ідентичності; мода на інтертекстуальність, що «розхитує мовну норму та знижує поріг чутливості до її порушень» [10, с. 312]) що, на думку дослідниці, уможливить узгодження інтересів суспільства з інтересами особистості, усебічний розвиток якої втілюється в її різноаспектній мовленнєвій діяльності.

У фаховій періодиці запропоновано чимало моделей української мови за професійним спрямуванням [6; 8; 9; 11; 12]. Більшість науковців перспективною для розв'язання визначених освітніх завдань вважає модель навчання рідної мови, що ґрунтується на поєднанні функційно-стилістичного, комунікативно-прагматичного, соціокультурного та компетентнісного підходів. Проте важко не погодитись із думкою

Л. Мацько, яка переконливо доводить, що необхідно зосередити увагу не лише на методиці мовного навчання, а й мовного виховання і формування усвідомленої позитивної мовленнєвої поведінки здобувачів вищої освіти [5, с. 24].

Отже, фахівцям мова потрібна не як сукупність правил, а передусім як засіб комунікації, впливу, самовираження особистості, тому пошук шляхів ефективного формування професійного мовлення – **актуальне** соціальне замовлення сучасній лінгводидактиці та антропозорієнтованому мовознавству, когнітивно-дискурсна парадигма якого орієнтує науковця не лише на «способи представлення знань у мові, а й на комунікативну компетенцію мовця» [7, с. 19], яка зумовлює перегляд усталених стратегій навчання української мови, підпорядкувавши роботу над мовною теорією інтересам мовленнєвого розвитку здобувачів вищої освіти, формуванню їх комунікативно-прагматичних навичок.

Мета наукової розвідки – обґрунтувати доцільність комунікативно-прагматичної переорієнтації методики викладання української мови для здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей ЗВО у контексті антропоцентризму сучасної науки, поліпарадигмального простоту лінгвістики та глобалізаційних тенденцій інформаційного суспільства.

Багаторічна практика викладача-філолога дає підстави стверджувати, що, на жаль, вказані вище підходи, вироблені лінгвістичною та дидактичною галузями знань, до цього часу системно не впроваджені у навчальну практику: у вищих здебільшого панує традиційний системно-структурний підхід до вивчення мови, що унеможливує врахування значущого компонента мовних одиниць, обраних мовцем для досягнення поставлених цілей в умовах конкретної мовленнєвої ситуації. Орієнтир на ситуацію мовлення актуалізує поняття «дискурс» та «дискурсна компетенція» («здатності мовної особистості будувати і сприймати цілісні дискурси різних типів (усні й писемні) відповідно до комунікативного наміру в межах конкретної ситуації спілкування з урахуванням специфіки їх семантико-прагматичної і граматичної організації на макро- і мікрорівні та взаємозв'язку екстралінгвістичних і лінгвістичних компонентів» [2, с. 256]). Це означає, що пропозиції викладача, які він формулює як *«спішіть, розкриваючи дужки»*, *«замість крапок вставте літери»* або *«поставте у тексті пропущені розділові знаки»*, є малоефективними. Переконані, що мотиваційний ресурс («своєрідний синтез різноманітних індивідуально значимих спонук» [3, 147]) здобувачів вищої освіти у процесі формування їх правописних умінь і навичок «запускають» проблемно-пошукові завдання. Це по-перше.

По-друге, спілкування передбачає не лише інформаційний обмін, а й встановлення емоційного контакту між співрозмовниками, тому здобувач

вищої освіти на заняттях з української мови за професійним спрямуванням не може бути пасивним учасником навчально-педагогічної взаємодії, а викладач не може ігнорувати встановлення емоційного контакту з тим, кого навчає.

По-третє, зміни в спілкуванні членів соціуму на початку XXI століття внаслідок персоніфікації особистості (термін Й. Стерніна) помітно ускладнюють їх комунікативну взаємодію, у зв'язку з чим виникає необхідність формування комунікативної грамотності мовця, який виявляє здатність адекватно застосовувати норми й правила безконфліктного спілкування та здійснювати ефективний мовленнєвий вплив на співрозмовника, досягаючи мети і зберігаючи комунікативну рівновагу. Очевидно, що потрібно порушувати питання про ефективну методику формування комунікативної грамотності. Перспективним у цьому контексті видається занурення у проблемне поле та використання здобутків таких галузей знань, що сформувалися внаслідок лінгвістичного експансіонізму, як психолінгвістика, соціолінгвістика, прагмалінгвістика, лінгвістична конфліктологія, еколінгвістика та ін.). Остання, наприклад, активізує увагу до мовленнєвого насилля як форми мовленнєвої поведінки, спрямованої на відкритий (мовленнєва агресія) або прихований (мовленнєва маніпуляція) вербальний вплив на адресата з метою зміни його установок, образи, дискредитації.

Екологічний вектор лінгвістичних досліджень виник у зв'язку із потребою відновлення екологічного балансу у сфері мовленнєвої комунікації в суспільстві та формування емотивної екологічної компетенції мовної особистості (термін Н. Колосової), критерієм наявності якої є уміння породжувати власні емотивно коректні тексти та здатність адекватно сприймати емоційні доміанти чужих. Екологізацію спілкування пов'язують із такими параметрами, як ввічливість, толерантність, повага, стримування негативних емоцій, позитивне оцінювання співрозмовника, рівні комунікативні права та ін. Ці параметри, а також такі поняття, як «конфліктогенний текст», «мовленнєва агресія», «мовленнєва маніпуляція», «мовленнєве насилля», повинні бути представлені і у другому змістовому модулі робочої програми навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» («Професійна комунікація»), у межах якого вивчають функції спілкування, ділові папери як засіб писемної професійної комунікації, культуру усного професійного мовлення та форми колективного обговорення професійних проблем.

Важко не погодитися із зауваженням О. Дарморіз щодо сучасного стану розвитку суспільства, який характеризують процеси глобалізації економічної, політичної і культурної уніфікації та інтеграції: «Світ стає тіснішим, комунікативні процеси – інтенсивнішими й напруженішими, науково-технічні досягнення розвиваються максимально стрімко.

Блискavicичними є зміни і в культурній сфері. Уміти реагувати на ці зміни – означає розуміти, що саме відбувається з сучасною людиною, як їй будувати стосунки з іншими, чим є нині світовий простір (зокрема й культурний), як особа може зберегти свою унікальність і сформувану власну ідентичність» [1, с. 190]. З-поміж визначальних ознак інформаційного суспільства дослідниці виокремлює такі, як-от: лавиноподібне зростання кількості електронних (оцифрованих) інформаційних ресурсів, вільне поширення інформації та необмежений доступ до неї. У науковій літературі у зв'язку з цим усе частіше натрапляємо на поняття «інформаційна культура» («інформаційний компонент людської культури загалом, що об'єктивно характеризує рівень усіх інформаційних процесів у суспільстві та наявних інформаційних стосунків» [1, с. 191]). Попри те, що сучасні глобалізаційні тенденції зазнають критики у працях багатьох науковців, інформаційна культура активно розвивається, набуваючи нових форм і виявів, впливаючи на життя членів соціуму. Переконані, що така тенденція збережеться надовго. Очевидно, вона посутньо впливатиме на текстоцентричну модель методики викладання мови: навчально-педагогічний дискурс має усі перспективи набути (а можливо, уже й набув) ознак гіпертекстуальності.

Інтернет-мережа стає обов'язковим складником процесу навчання, що активізує такі види читання (термінологія І. Дроздової), як пошуково-референтне (пошук за темою чи покликанням), орієнтовно-референтне (орієнтир на підтеми на основі кількох гіперпокликань), оцінно-інформативне (читання усіх текстів, що є інформаційно значущими), привласнено-інформативне (логічне структурування інформації), створювально-інформативне (побудова власного комунікативно-цільного та структурно й композиційно зв'язаного тексту). І цьому треба вчити студентів-нефілологів, для яких навчальна інформація від викладача – лише необхідний мінімум, що потребує суттєвого доповнення, джерелом якого закономірно стає інтернет-мережа. А дистанційна форма навчання в останні роки виявила й переваги гіпертекстової організації навчально-педагогічного дискурсу перед традиційним (лінійним) текстом: вона забезпечує доступ до акумульованого знання, задовольняє потребу здобувача освіти в пошуковій та дослідницькій діяльності, уможлиблює ліквідацію інформаційних прогалів, забезпечує доступ до додаткової інформації, організовує діалог з багатьма авторами та відчутно економить час. По суті це нове навчально-пізнавальне середовище, яке сприяє розв'язанню багатьох дидактичних завдань, скеровує освітній процес, бере участь у діагностиці знань, умінь та навичок здобувачів освіти.

Нарешті, ще один важливий аспект порушеної проблеми. Володіння державною мовою – не лише одна з умов фахового зростання та професійної майстерності носія мови. В умовах агресивної війни за територіальну

цілісність України слухними є міркування Ю. Макарець про те, що «члени суспільства об'єднуються передусім не навколо політичних переконань чи економічних інтересів (це надто абстрактні поняття, щоб набути особистісної цінності для пересічного громадянина), а навколо мови й культури» [4, с. 38]. Саме тому дослідниця робить висновок про те, що мова – важливий вимір національної безпеки: зміцнення позицій державної мови посутньо зміцнює Україну у протистоянні з агресором. І тут підтримкою для викладача «Української мови (за професійним спрямуванням)» має стати продумана цілеспрямована мовна політика держави: «Допоки система української мови зазнає деструктивних впливів, її носії масово маргіналізуються, що позбавляє їх лінгвістичного коду, який уможливує збереження унікальної національної картини світу, небезпека є і для всієї держави, громадяни якої стають сприйнятливішими до інформаційної пропаганди з боку держави-агресора. Уряд має проводити дії щодо популяризації української мови й провадити чітку проукраїнську мовну політику. Адже нетерпимість до державної мови – вияв нетерпимості до всієї української держави. Мова – це суть кожної національної держави, і яку б державну будівлю українське суспільство не намагалося звести, вона зрештою завалиться, якщо їй бракуватиме фундаменту» [4, с. 44].

Отже, мовна особистість – це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних традицій та мовної культури. Тому методична вправність викладача-філолога у процесі формування культури мовлення здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей полягає у виборі висхідної траєкторії: від орфографічно-пунктуаційної грамотності та стилістичної виразності до комунікативної доцільності й оптимальності. Комунікативна грамотність – потужний чинник професійної майстерності фахівця, а володіння державною мовою визначає не лише його місце в соціумі та ідентифікацію із певним етносом, а й формує непохитні кордони національної безпеки у протистоянні з агресором. Усе це надає особливого статусу навчальній дисципліні «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у будь-якій освітньо-професійній програмі підготовки фахівців та посутньо розширює її основні завдання у контексті глобалізаційних тенденцій сучасного інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарморіз О. Особливості розвитку інформаційної культури в добу глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки*. 2012. Вип. 15. С. 190–196.
2. Кучерява О. Система роботи з формування дискурсивної компетенції у сфері писемної комунікації. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2010. Вип. 50. С. 254–261.

3. Любашенко О. Методи актуалізації мотиваційного ресурсу студентів у лінгводидактиці (на засадах когнітивного підходу). *Нові технології навчання*. Київ : НМ ЦВО, 2005. Вип.40. С. 146–155.
4. Макарець Ю. С. Мовний вимір національної безпеки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 68. С. 37–44.
5. Мацько Л. Українська мова у вищій школі України. *Дивослово*. 1996. № 11. С. 24–26.
6. Михайлик В. Українська мова професійного спілкування: рекомендації щодо планування. *Дивослово*. 2004. № 1. С. 46–48.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля – К, 2008. 711 с.
8. Тищенко О. Модель курсу «Мова професійного спілкування»: психолінгвістичний аспект. *Дивослово*. 2003. № 9. С. 56–59.
9. Українська мова (за професійним спрямуванням) : Програма навчального курсу для нефілологічних факультетів вищих навчальних закладів України / уклад. Л. Струганець, Е. Палихата, М. Пігур. Тернопіль : Вид-во ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2005. 23 с.
10. Христя О. В. Викладання української мови у технічному ВНЗ. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. пр. Дніпропетр. нац. ун-ту імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О., 2010. Вип. 9. С. 311 – 316.
11. Юкало В. Структура спеціальної мови і професійного спілкування. *Дивослово*. 2005. № 12. С. 43–47.
12. Юрійчук Н. Форми організації навчальної діяльності студентів з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». *Українська мова і література в школі*. 2010. № 5. С.29–33.